

Mphato
wa **3**

Puku ye Kgolo ya dikanegele tše kopana

SEPEDI

basic education

Department:
Basic Education
REPUBLIC OF SOUTH AFRICA

Puku ya

6

Mokgwa wa go šomiša Puku ye ye Kgolo:

Dikanegelo tše di lego ka mo go puku ye:

1 Go na le kgokomodumo ka khapotong ya ka

2 Go a makatša, eupša ke nnete

17

Go itokišetša nako ya go bala Puku ye Kgolo.

- Kgonthiša gore barutwana ka moka ba bona puku.
- Ge barutwana ba phapošborutelo ya gago e le ba bantši, bokaone ke gore o šome le sehlopha se sennyane.
- O tla hwetša gore go na le mohola go dira gore puku e eme gore o se hlwe o e swara ge o dutše o e bala. (Lebelela ditaelo tše gore o dire gore puku e eme ka khabara ya morago.)
- Šomiša rula goba sešupo go šupa mantšu, ge o dutše o bala.
- Ge o nyaka go bonagatša mantšu, o ka mamaretša mantšunyana a go mamaretša go dikologa lentšu go le bonagatša, goba wa dira lefastere la maselamotse. Šomiša setsekana sa pampiri ya sebopego sa khutlennethwi, o se ripe mo bogareng, gomme o bee khutlennethwi, o e tloše mo bogareng, gomme o mamaretše khutlennethwi godimo ga sengwalwa gore go bonagale fela lentšu le tee.

Nako ya mathomo ya go bala ka go šielana

Nako ya mathomo e lebanywa le boipshino le tebelelo ya mathomo ya go lebelela sengwalwa, barutwana bona ba fetola ka bobona ge ba lebelela sengwalwa.

- Phetlolla kanegelo, ba tla bala. Bolela ka ga ditshwantšhetšo.
- Kgopela barutwana gore ba bolele gore ba nagana gore kanegelo yeo e theilwego godimo ga diswantšho e reng.
- Tšweletša mantšu a mathata goba a maswa pele barutwana ba bala kanegelo.
- Dira dikarata tše mantšu go tsebagatša tlotlontšu ye mpsha.
- Bala kanegelo, o šomiša ditlhagišo, gomme o fetolafetola lentšu la gago, lebelo le moywa lentšu. Šomiša dika le ditlhagišo tše sefahlego.
- Latela mongwalo ge o dutše o bala, ka go šupa mantšu ka kotana goba ka rula, gore barutwana ba bone seo o se balago, gomme ba amanye modumo le dika mo lephepheng. Gape se se tla ba thuša go bona tshepetšo ya go bala go tloga go la nnele go ya go la mmagoja, le go tloga godimo go ya tlase.
- Šomiša se bjalo ka sebaka sa go tsebiša 'polelo ya puku' bjalo ka: mantšu, mafofo, lephepheng, mongwadi le hlogo, bjalobjalo.
- Dira gore barutwana ba kgathetša tema mo kanegelong, ka go bolela fao sekafoko se ipoletšago (mohlala: "Kitima, kitima, kitima ka lebelo leo o ka le kgonago, o ka se ntshware - Ke nna monna wa borotho bja dikhanakhana!").
- Kanegelo ye e bušeletšwago e swanetše go balwa gabedi go ya gararo, go fa barutwana sebaka sa go tšweletša polelo ya mogobelo, ge ba ekiša ditiragalo, goba go bušeletša dikarolo tše kanegelo, ka mantšu ao ba ikgethetšego ona.

Nako ya bobedi ya go bala ka go šielana

- Mo nakong ya bobedi go šomišwa sengwalo sona seo se šomišitšwego, gomme nepišo e šuthela go tšwela pele go kgathetša tema mo go baleng le morutiši, go šomišwa dipoledišano tše di šomišwago go tšweletša pele kwešišo ya tlotlontšu, go fetolela mabokgoni le sebopego sa sengwalo (popopolelo, maswaodikga, bjalobjalo).
- Go tšwa go wena, morutiši, go dira gore go išwe šedi go hlokome leng dithuto tše di amanago le šedi yeo e lebelelagoo dikgopoloo tše di latelago, mabapi le dikgatišo, dibopego tše dingwalo, mekgwa ya tumothlaka, dipatrone tše polelo, boitshupo bja mantšu, mokgwa wa go lemoša mantšu, le kwešišo, go mehlwaela ya tekanetšo (ntšukantšu, go pušeletšopeakanyo, go tšeia gore go bjalo, tekanyetšo le dipotšišo tše go fa maikutlo).

Nako ya boraro ya go bala ka go šielana

- Mo nakong ya boraro ya go bala ka go šielana, barutwana ba swanetše go bala sengwalo ka bobona gomme ba kgathetša tema ka go bolela, ba kgathetša tema ka go dira ka matsogo le go ngwala ditiragalo tše di theilwego godimo ga sengwalo.
- Ge go kgonagala, sengwalo sa Go balwa ka go Šielana se swanetše go tsebiša go Ngwala ka go Šielana moo morutiši a swanetšego go laetša gore sengwalo se ngwala bjang, gomme barutwana ba sware morero wa go ngwala taodišo ka ga sengwalo, gomme morutiši a kgathetša tema ya go kgonagatša le go ba sethaledi sa go laetša gore go ngwala bjang. Gomme tshepetšo e thuša go lokišetša barutwana ge ba dira mošomo wa bona wa go ngwala.

1

Go na le kgolomodumo ka khapotong ya ka

“Tumišo le Robert,” mmago Tumišo a bitša. “Timang Nintendo yeo gomme le ye go robala, gonabjale!”

“Go lokile, eupša ke sa nyaka go feleletša papadi ye,” Tumišo a fetola.

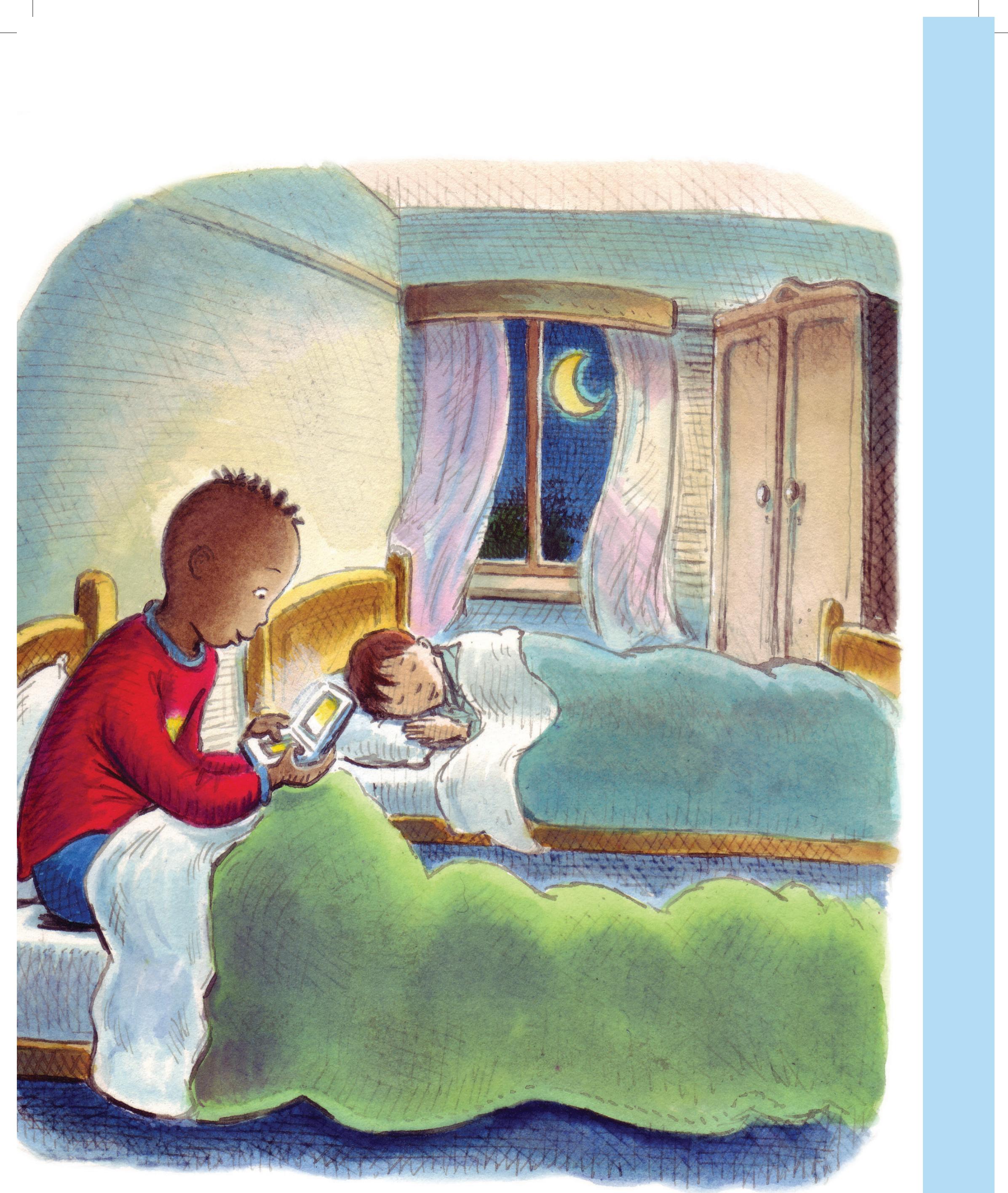
“Timang papadi yeo, gonabjale!”
mmagwe, a realo. “Le tla tla le tšwela
pele go bapala gosasa.”

"Go lokile mma," Tumišo a realo ge a dutše a tima lebone, gomme a tšwela pele go bapala Nintendo ya gagwe leswiswing.

Robert o ile a swarwa ke boroko.

Mafelelong Tumišo o ile a lesa go bapala, gomme le yena a swarwa ke boroko. Lesedi la ngwedi le ile la bonega ka lefastere, la bonega khapoto yeo e lego ka phapošing.

P7

Moo go sa letelwago, Tumišo a phafoga. Lešata lela le be le le la eng? Kgrr! Kgrr! Tumišo o ile a dula a le bolaong, gomme a goga dikobo, tša ba tša fihla seledung. Mahlo a gagwe a ile a nyaka ka phapošing ya leswiswi, ge a dutše a leka go bona seo se dirago lešata la go tšhoša.

Lešata leo le be le kwagala ka khapotong ya gagwe.

Khapoto e be e na le lesedi le le tšwago ngweding, gomme lebat i lona le be le thothomela. Nnete ruri, lebat i la khapoto le be le šišinyega. Tswiii! Tswii!

Go na le selo seo se bego se kibakiba
lebati.

"kgolomodumo!" Tumišo a bolelala fase.
"Ke mang?" a botšiša ka lentšu la go
thothomela.

Lebati la khapoto le ile la thoma go bulega. Tumišo o ile a taboga ka letšhogo, gomme a bethantšha lebati, a le tswalela. Ka pelo ya go kibakiba, o ile a kgoromeletša setulo lebating.

“Ke hutša gore bjalegona nka boela ka ya go robala,” a nagana bjalo.

Fela ge a boa, a namela malao, go ile gwa kwagala selo se kiba lebati. Ka nako yeo, go be go kwagala modumo wa go feta wa peleng.

“Aowi hle!” a nagana. “Ke tlile go dira eng bjale? Ga ke nyake go tsoša batho ka moka ka mo ngwakong.”

A ngangilwe ke letšhogo, o ile a tsoša mogwera wa gagwe, Robert.

"Robert, go na le selo ka khapotong ya ka! Ke mohuta wo o itšego wa kgolomodumo. E ka ba daenasore, ye e bilego gona pele histori e ngwalwa," a bolelala fase.

"Kgonagalo ke gore o ka be o swerwe ke segateledi. E re ke robale. Ke lapile," Robert a araba.

"Ke be ke sa lore. Ke ile ka swanelwa ke go notlela lebati. Lebati la khapoto le be le bulega ka bolona!"

"O se ke wa itira setlaela, Tumišo.

O lora ka ga papadi ya gago."

"Esla re bule lebati mmogo, ke mo o
tla go bona!"

Robert o ile a hemela godimo gomme
a topa mokotlana wa gagwe wa go
athiwa. O ile a o putula, gomme ka
go ona a hwetša thotšhe ya gagwe.
O sepetše a ya thoko ya khapoto.

Mo go bego go se gwa letelwa, gwa
kwagala mošito wo mongwe wo
mogolo. Bašemane ba ile ba ema ts!
Ba tšhaba go šuta. Modumo wa go
ngapa, bjale o be o kwagala o etšwa ka
khapotong.

“O kwele?” Tumišo a botšiša. Robert o
ile a dumela ka hlogo.

O ile a kwa pelo ya gagwe e rethetha
ka kgareng ya gagwe.

Tumišo le Robert ba ile ba ya khapotong ba sepela ka dintlha tša menwana. Tumišo o ile a bula lebati gannyane, gomme Robert a bonega ka thotšhe, a bonega mo go pharogilego. Go na le selo seo se bego se leka go bula lebati.

Mo go bego go se gwa letelwa, thotšhe e ile ya bontšha mahlo a mabedi a maserolane. Bašemane ba ile ba tshelela morago ka lebaka la letšhogo.

“E ka ba eng?” Robert a bolelela fase, ge a dutše a gatelela lebati gore le dule le tswaletšwe.

Go rethetha le go kgwarakgwara go ile gwa kwagala kudu. Robert o ile a hema ka maatla gomme a bulu lebati gape. Selotsoko se ile sa taboga, sa feta go bona ka lebelo.

“Ke eng?” Tumišo a goelela.

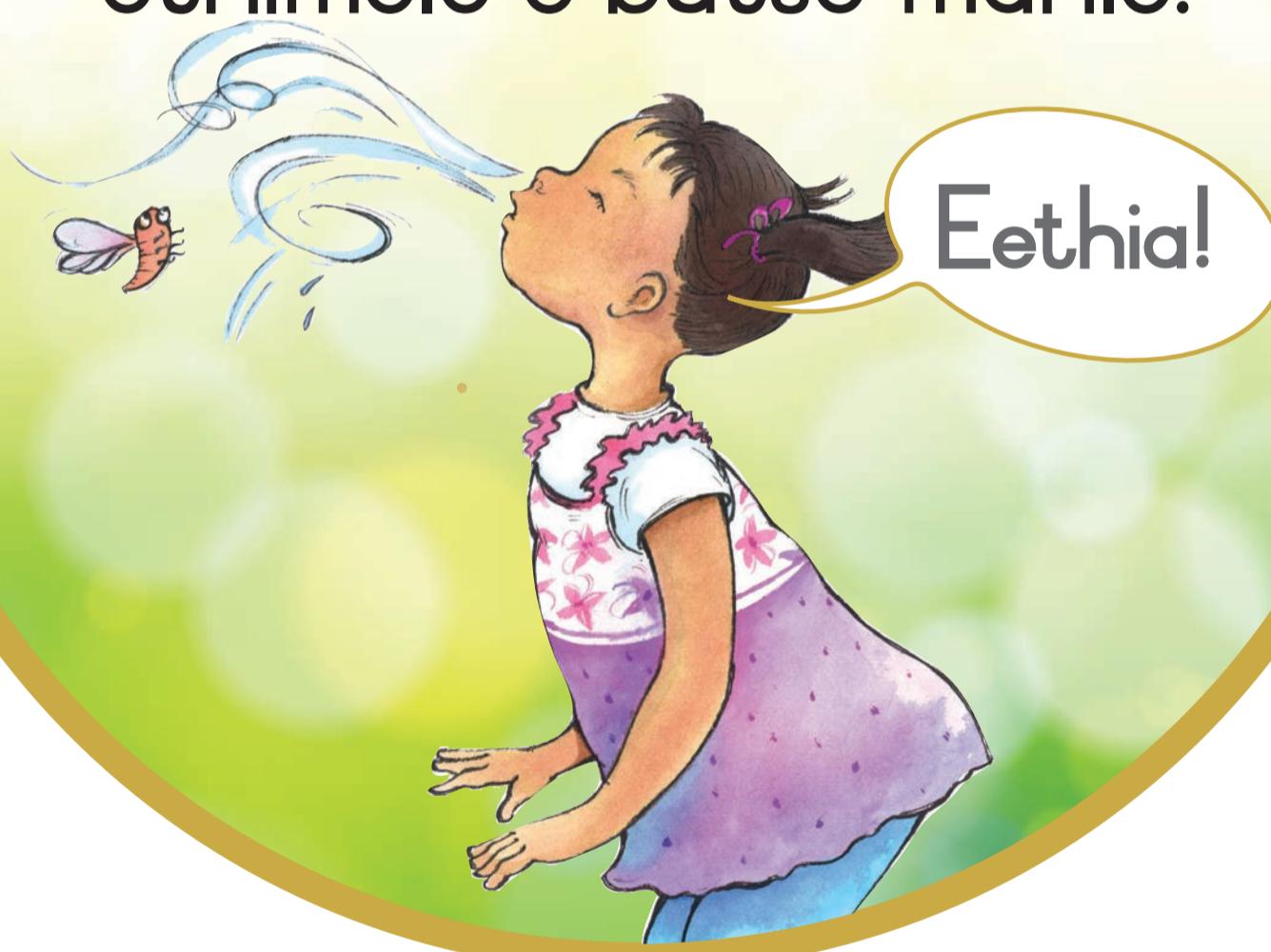
“Ke katse ya gago!” Robert a segela godimo a bile a etšwa megokgo.

2

Go a makatša, eupša ke nnete

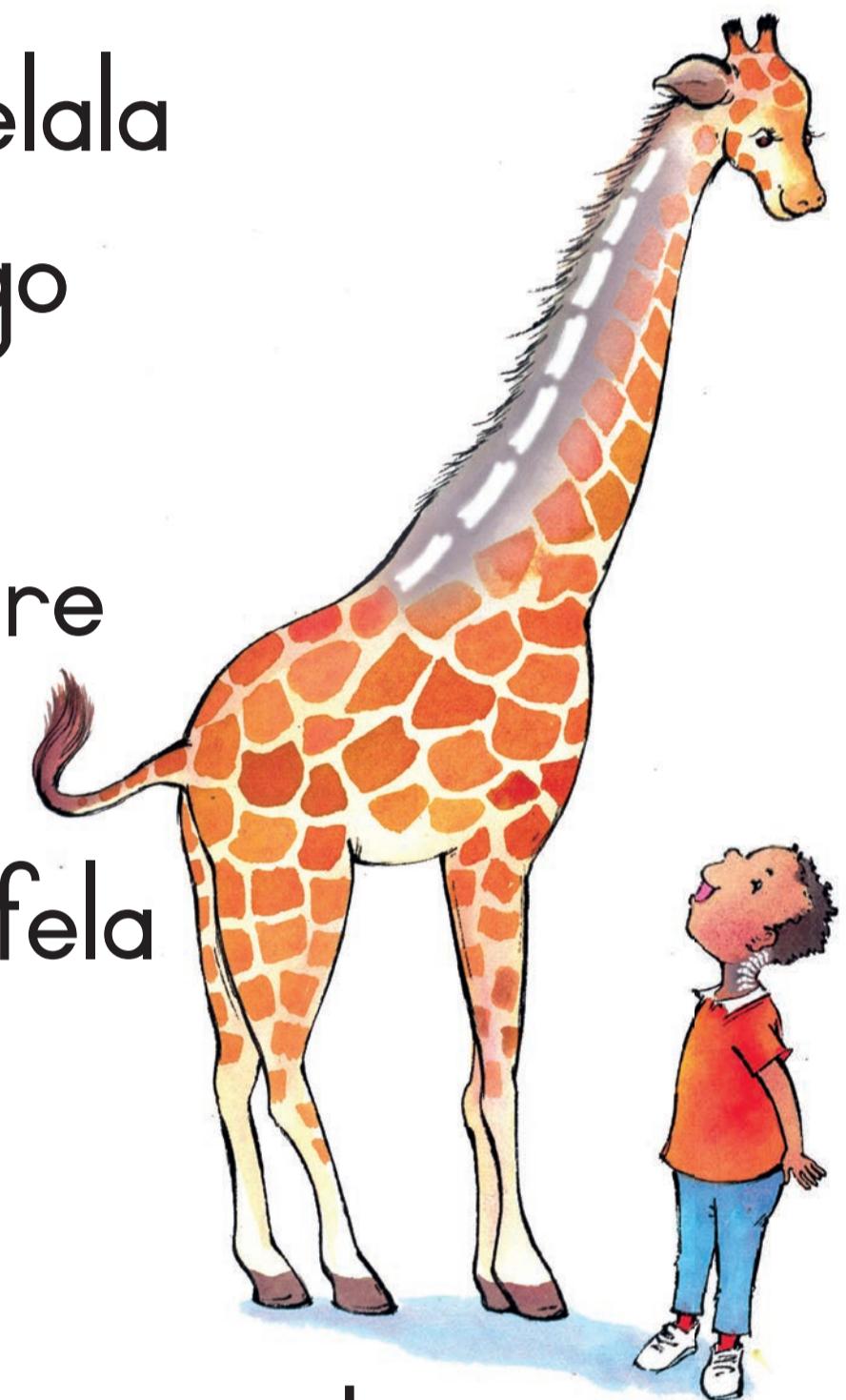
Naa o be o tseba?

Ga go kgonagale gore o
ethimole o butše mahlo.

Dithutlwa le batho ba
na le marapo a mokola a
šupa melaleng ya bona.

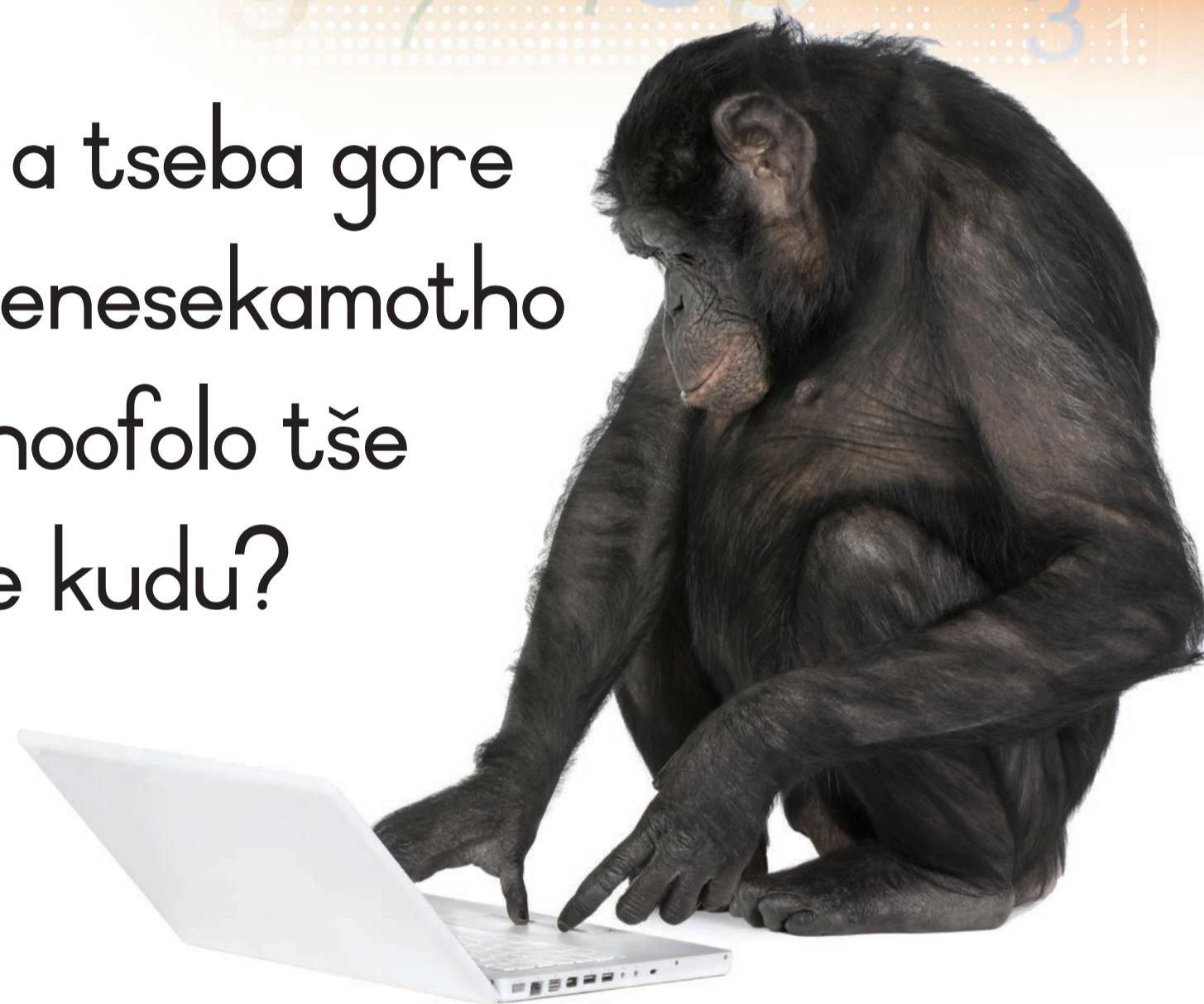
Dithutlwa di šomiša melala
ya tšona ye metelele go
fihlelala matlakala a a
lego makaleng a mehlare
a a lego godimo, mola
phoko yona e fihlelala fela
dikarolo tša tlase
tša makala.

Naa o a tseba gore
leleme la thutlwa
ke le letelele moo le
bilego le ka latswa
tsebe ya yona?

Naa o a tseba gore
ditšhwenesekamotho
ke diphoofolo tše
bohlale kudu?

Di ka rutwa go lemoga
dinomoro. Di na le bokgoni
bja go lemoga dinomoro ka
pelapela go feta batho.

Diphooftolo tše
dingwe di fetoša
mebala ya tšona
ka lebelo le legolo
kudu, nepo e le go
ikgakantšha ge di swanelwa ke
go iphihla.

Ge leobu goba oktopase e tloga go
bokagodimo bjo bo itšego, e eya go
bja mmala wo o fapanago le bja wa
pele, mebala ya letlalo la tšona e
amantšha le wa bokamorago gore di
se ke tša bonwa ke manaba a tšona.

Ge oktopase e hlaselwa, e ka
thuntšha lerus la enke ye e
fifetšego yeo e hlohlontšhago
bahlasedi ba yona.

**Ke bomang ba ba
tabogago go phala
bohle?**

Ditshepe di ka
kgona go tabogela
godimo, le gona,
kgole. Baatletiki ba go
kgona kudu ba ka taboga
go feta dimetara tše seswai.
Tau ya Afrika e ka taboga
dimetara tše lesome, gomme kankaru
ya Australia e ka taboga dimetara tše
l3.

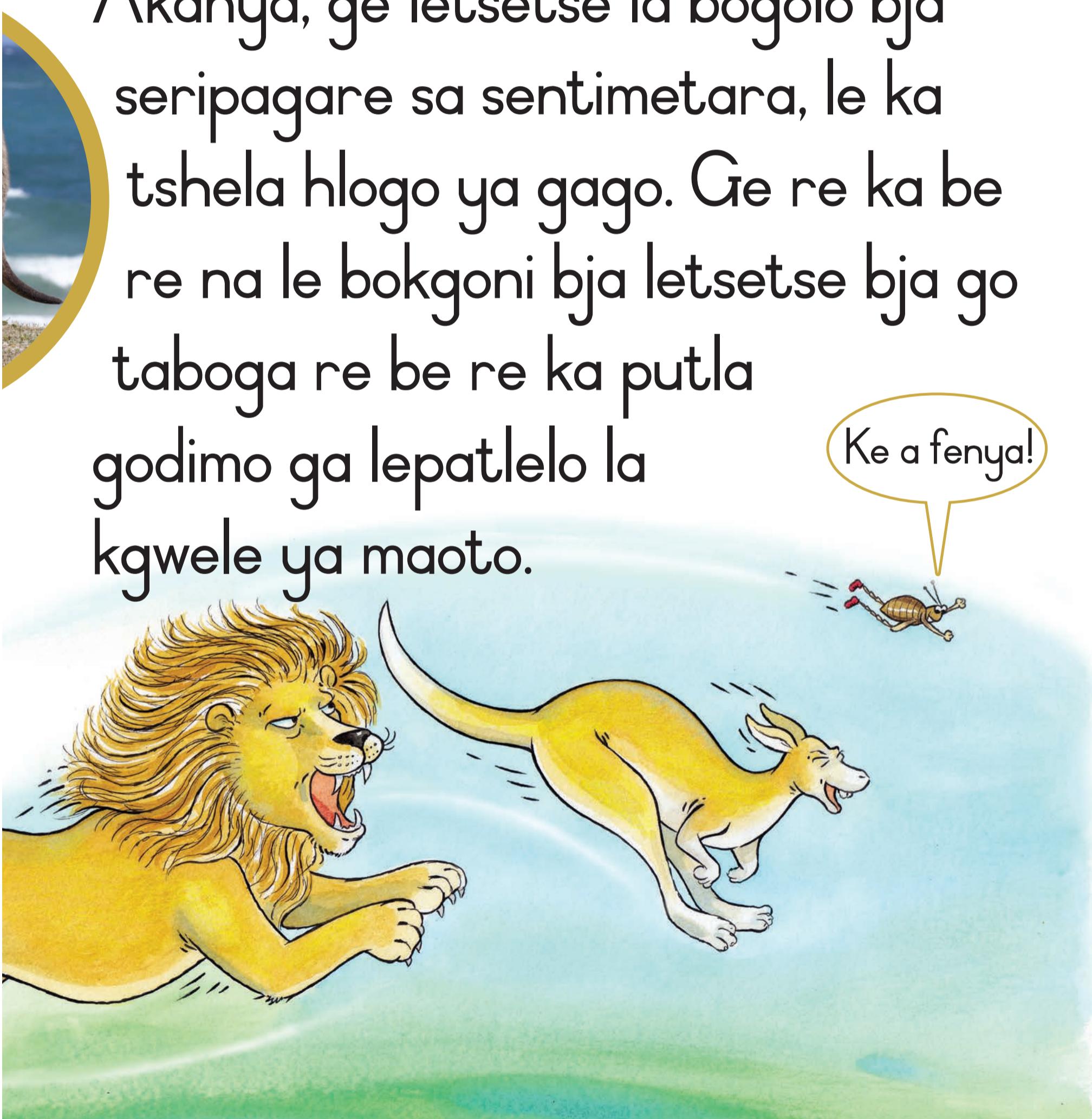

Eupša letsetse ke
nkgwete! Le ka kgona
go taboga bogolo bja
mmele wa lona ga 300.

Akanya, ge letsetse la bogolo bja
seripagare sa sentimetara, le ka
tshela hlogo ya gago. Ge re ka be
re na le bokgoni bja letsetse bja go
taboga re be re ka putla
godimo ga lepatlelo la
kgwele ya maoto.

Ke a fonya!

Kgogedi ya maknete.

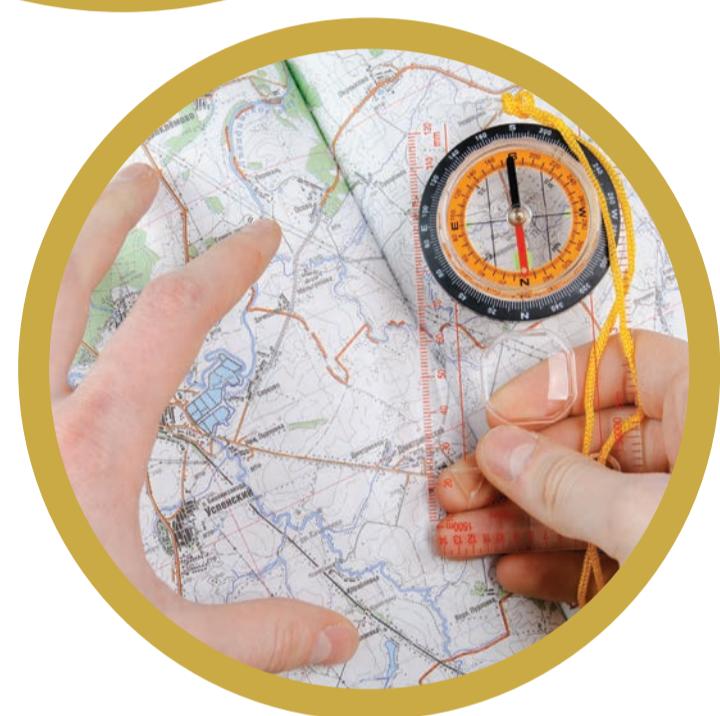
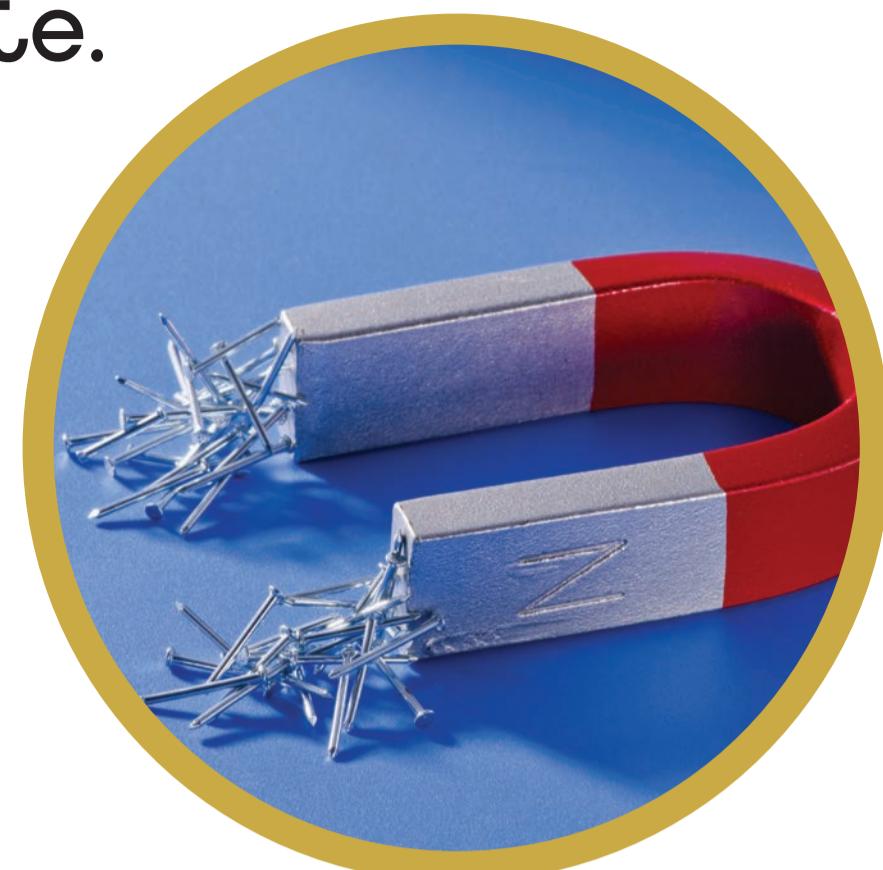
Na o be o tseba?

Ge o swara

maknete ka gare
goba bogodimo bja
lešabašaba, goba

kgauswi le lepokisi la
gago la diphensele,
diripana tše nnyane
tša tshipi di tla

gomarela makneteng
wa gago.

O a amogelega mohlwaeleng wa Puku ye Kgolo. Puku ye, ye Kgolo e hlama karolo ya Mohlwaela wa Molalatladi, wo o aparetšago dipukutšomo, kgoboketšo, dipadišo tše di hlophilwego le diphoustara. Re hutša gore o tla hwetša dikanegelo tša go fapano tše di akareditšwego ka go Dipuku tše Kgolo tše seswai tša mphato wo, tše di nago le mohola go barutiši ba lena, le gore barutwana ba lena ba tla ipshina ka maitemogelo a go bala ka go šielana. SEPHOLEKE (CAPS) sa Kgato ya Motheo se tšweletša molaleng go Bala ka go Sielana e le ye nngwe ya dikarolwana tše bohlakwa tša maano a go bala. Go bala ka go šielana ka mehla go diragatšwa mo nakong ya matšatši a mabedi le a mane mo bekeng mo ngwana yo mongwe le yo mongwe a nago le sengwalo sa go swana le tše dingwe tša go balwa. Dipukutšomo le dipadišo tše di hlophilwego di swanetše boikemisetšo bjo.

Le ge go le bjalo, go bala ka go šielana o šomiša Puku ye Kgolo ya go ba le maletere a magolo ke mokgwa wo mobotsebotse wa go bala ka go šielana, ka gore barutwana ba kgona go bona maletere le diswantšho, gomme, o kwešiša ge o dutše o bala ka mokgwa woo o swanago le go bolela kanegelo ya balapa ka mokgwa wa setlwaedi wa setšo. Go bohlakwa gore barutwana ba dule ba dikologile Puku ye Kgolo, ka gore barutwana ka moka ba kgona go bona le go bala sengwalo. Maletere a magolo a Puku ye Kgolo a dira gore motho a balele godimo, a balela barutwana ba palo ye kgolonyana ka nako e tee mo lefelong leo go iketlwago, motho a sa tshoge selo.

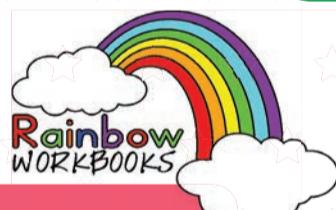
Puku ye Kgolo mo go mehlwaela ye, e tla tsebiša barutwana dikanegelo tše ntši, direto, merumokwana le ditiragatšo, gammogo le tsebo, le ditshwantšho, ka lerato.

Ke mošomo wa gago, bjalo ka morutiši, go dira gore dikanegelo di be le bophelo mo go barutwana, le go dira gore lefelo le ba lego go lona le be la go thabiša, la go ba lefelo la khuduego ya mahlahla. Ge o šomiša Dipuku tše Kgolo, go go kgontšha gore o be mohlala, ka maitemogelo a go bala, ka go hlama moyo wa lethabo, go wena le barutwana ba gago. Re hutša gore puku ye e tla go thuša gore o dire ka wona mokgwa woo.

Dikgopolole tše dingwe tša go šomiša Puku ye Kgolo

ISBN 978-1-4315-3034-2

ISBN 978-1-4315-3034-2

THIS BOOK MAY NOT
BE SOLD.

basic education

Department:
Basic Education
REPUBLIC OF SOUTH AFRICA

Published by the Department of Basic Education
222 Struben Street, Pretoria
South Africa

© Department of Basic Education
First edition 2016

The Department of Basic Education has made every effort to trace copyright holders but if any have been inadvertently overlooked, the Department will be pleased to make the necessary arrangements at the first opportunity.

The Big Books in this series are available in all languages. They were developed by a team of UNISA Language and Education experts as part of their Community Engagement contribution to South Africa's education sector.

Author: V McKay

- Šomiša phaphathi ya plastiki ye e se nago mebal a e be sekhpetsi sa Puku ya gago ye Kgolo. E tla hola barutwana le morutiši go ngwala godimo ga plastiki.
- Ngwala godimo ga sekhpetsi ka pene yeo e dirilwego, gagolo, ka meetse, yeo e hlatswegago.
- Šomiša sepatiši sa go se ngaologe sesolo go kgomagantšha sekhpetsi sa Puku ye Kgolo, sa go bonagantšha.

Itirele lefelo la gago la go bea Dipiku tše Kgolo

O tla swanelwa ke go ba le:

1. Khatepoto ya bophaphathi bja go lekana le bja Puku ye Kgolo ge e butšwe (594 mm) le botelele bja Puku ye Kgolo, gararo (1360 mm).
2. Theipi ya go kgomaretša
3. Dipatiši tše pedi goba diphekese go swara khatepoto maemong a yona.

Šomiša Theipi ya go mamaretša go kgomaganya diripa tša khatepoto.

Mena khatepoto go dira freimi ya sebopego sa A gomme o mamaretše botlase le bokapele bjale ka ge go laetšwa mo go tshwantšetšo mo tlase.

